

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

107

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת בלק תשע"ג

ועוד אמרו בגמרא שם "וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל", והיינו שזוכה לדרגה נוספת שהתורה נעשית אצלו כמו נחלה וירושה, וביאר החתם סופר בנדריים שם "דמה שניתן לו במתנה, פירוש, שעל ידי התלמידים שהוא לומד עמהם ומפקיר עצמו כמדובר, על ידי זה זוכה להבין ולהשיג יותר מכוח שכלו, שהקב"ה נותן לו מתנה – ומגלים לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר, אך אפשר שישגי היום וישכח מחר כמתנה על מנת להחזיר, לכן אמר נחלו אל – שנותנים לו בירושה שאין לה הפסק והיינו כנהר שאינו פוסק", עכ"ל.

ולאחר שאדם זוכה לתורה במתנה, והתורה נעשית אצלו כמו נחלה וירושה, ההמשך הוא "מנחליאל במות" – שעולה לגדולה, והיינו שמקבל כוח של השפעה וזיכוי הרבים להשפיע על אחרים תורה ויראת שמים, וכל זה בזכות שהפקיר את עצמו ללמד תורה לאחרים. ועוד אמרו בפרקי אבות (ו, ב) "וכל מי שעוסק בתלמוד תורה תדיר הרי זה מתעלה שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות", והיינו גם כן שזוכה לדרגות הנ"ל של תורה במתנה ונחלו אל, וגם עולה לגדולה ומשפיע על אחרים.

העולה לגדולה

והנה בענין העולה לגדולה מצינו בגמרא (סנהדרין יד, א) שאמרו על רבי זירא כי בתחילה היה מתחבא ולא רצה לקבל סמיכה, מפני שמע בשם רבי אלעזר שאמר "הוי קבל וקיים", והיינו שאם אדם רוצה להתקיים צריך להיות נסתר ונחבא באפילה, שלא יכירו אותו ולא יידעו ממנו, כי הפרסום מזיק, ולכן כדאי להצניע ולא לפרסם את מעלותיו ומעשיו הטובים. [נרבינו יונה בשערי תשובה (א, כד) הזכיר ענין זה כחלק ממעלת ההכנעה "שלא יחמוד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש תפארת אדם על פעליו המפוארים, ויסתירם מדעתם כפי היכולת"].

ואמנם בדורות האחרונים שאין הרבה משפיעים כמו פעם, מי שיכול להשפיע על אחרים צריך להשפיע ולא להיות נסתר, וכפי שהובא בקונטרס "נתיבות אור" מהנהגות רבי ישראל סלנטר (נדפס בספר אור ישראל) כי בתחילה היה בדתו לפרוש מדרכי העולם ומבני אדם, ורצה להסתיר את חכמתו ומעשיו, אבל לאחר שהתבונן והעמיק בזה, החליט שלא זו הדרך אשר חפץ בה השם, ואין ראוי להיות נסתר ולחשוב רק על תועלת עצמו, אלא צריך גם לזכות את הרבים, ולהשפיע על אחרים כפי יכולתו.

אבל רבי זירא התחבא ולא רצה את הסמיכה, וכפי הנראה ידע שיש אחרים הראויים להיסמך, ולא צריכים דווקא אותו, לכן העדיף שלא להתפרסם, כי הפרסום הוא דבר שמזיק, וגורם לעין הרע ולקנאה. **וכן היה אומר מרן הגרא"מ שך זצ"ל שכל מה שעושים מעשים טובים, ראוי לעשות בצנעה ובלי פרסומת, ואפילו ארגונים שעושים דברים טובים, עדיף שלא לפרסם את מה שעושים, אלא אם כן יש תועלת בפרסום, אבל סתם פרסומות שלא לצורך – זהו דבר מיותר ומזיק.**

ובתחילה לא רצה רבי זירא להיסמך, מפני שאמר רבי אלעזר הוי קבל וקיים, אבל אחר כך שמע עוד מימרא בשם רבי אלעזר שהעולה לגדולה מוחלין לו על כל עוונותיו, ואז החליט שכדאי להיסמך, מפני שזוכה בזה למחילת עוונות. וצריך ביאור מדוע העולה לגדולה זוכה למחילת עוונות, וכיצד שייך לזכות למחילת עוונות בלי תשובה.

ויש לבאר לפי דברי המאירי בסנהדרין שם שכתב, כי העולה לגדולה "הוא הערה על התחדשות הנהגותיו ועילוי מידותיו על צד התכלית", והיינו שאם אדם עולה לגדולה, נותנים לו מן השמים כוחות חדשים, והרי זה סימן על "התחדשות הנהגותיו" – שיש לו כוחות חדשים לעשות מעשים טובים יותר ממה שהיה יכול לעשות קודם, "ועילוי מידותיו" – גם המידות בפנימיות הלב משתנות, שנעשה יותר בעל חסד, עם יותר אהבת הבריות, וכל המידות הטובות משתפרות ומתעלות.

והיינו מפני שאדם שעולה לגדולה מקבל כוח של שליטה, ותלויים בידו הרבה דברים, ויכול לעשות טובות לאנשים וכן להיפך, והרי הוא נמצא

ממדבר מתנה

אמרו חז"ל (בנדריים נה, א ובעירובין נד, א) מאי דכתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות וכו' כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה ניתנה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל, וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות, ואם מגיס לבו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא, ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע שנאמר ושקפה על פני הישימון, ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר כל גיא יינשא.

ויש לבאר מה היא הדרגה של תורה במתנה. הבית הלוי בפרשת יתרו (שמות יט, ה) הביא את הפסוק בתהלים (סח, יט) "עלית למרום שבית שבי לקחות מתנות באדם". והעיר בזה, כי לכאורה שבי ומתנה הם שני עניינים מנוגדים לגמרי, שהשבי הוא בעל כרחו ובשנאה, ואילו מתנה היא ברצון ובאהבה. וכן מהו שכתוב "לקחות" מתנות באדם, הרי בדרך כלל לשון לקיחה נאמר לגבי מקח וממכר, ולא מצינו לשון לקיחה לגבי מתנה. וביאר הבית הלוי שנרמזו כאן שלושה דרגות בלימוד התורה, יש תורה שהיא כמו שבי, יש תורה כמו מקח וממכר, ויש תורה במתנה.

והקדים והביא בזה את מה שאמרו חז"ל (מגילה ו, ב) "אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן, לא יגעתי ומצאתי אל תאמן, יגעתי ומצאתי תאמן, הני מילי לחידודי אבל לאוקמי גירסא סיעתא מן שמיא היא", והיינו שיש תורה שאדם זוכה לפי היגיעה, והוא מה שאמרו "הני מילי לחידודי", ובה זוכה מי שיגע ומתאמץ לפי כוחו, גם בלי שום זכויות נוספות, ויש דרגה יותר גבוהה של "לאוקמי גירסא", והיינו לדעת את ההלכה על בורייה ושלא תשתכח ממנו, ולזה לא מספיק היגיעה לפי כוחו, אלא צריכים זכויות נוספות וסיעתא דשמיא.

וכתב הבית הלוי כי הדרגה הפחותה ביותר היא שבי, והיינו כמו בשבי שאדם תופס את החפץ בכוחו, כך גם בתורה יש בחינה של שבי, שכל אחד יכול לתפוס ולזכות לפי כוחו על ידי היגיעה, וכמו שאמרו "יגעתי ומצאתי תאמינן". ויש דרגה יותר גבוהה כמו מקח וממכר, שתלוי בהסכמת שני הצדדים, והיינו שלא מספיק לזה יגיעה מצד האדם, אלא צריך גם סיעתא דשמיא, והוא מה שאמרו "אבל לאוקמי גירסא סיעתא מן שמיא היא", היינו שלא מספיק היגיעה אלא צריכים זכויות נוספות של מעשים טובים, ובשכר המעשים הטובים זוכים לסיעתא דשמיא.

והדרגה הגבוהה ביותר היא תורה במתנה, וביאר הבית הלוי דהיינו לדעת ולהבין את סודות התורה, שאי אפשר לזכות לזה בכוחות עצמו, אלא רק במתנה מן השמים, ומתנה אינה תלויה ביגיעת האדם לפי כוחו, וגם לא בזכויות ובמעשים הטובים שיש לו, אלא כפי אהבת הנותן למקבל, אם המקבל מוצא חן בעיניו הרי הוא נותן לו מתנה. וגילו לנו חז"ל את הדרך כיצד זוכים לדרגה הגבוהה של תורה במתנה, אם אדם עושה עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל – בזה זוכה שהתורה ניתנת לו במתנה.

ומהו הענין לעשות עצמו כמדבר, מצינו אצל יואב (מ"א ב, לד) שביתו היה במדבר, ופירש"י שהיה ביתו הפקר כמדבר לעניים. אמנם שייך שגם האדם בעצמו יהיה כמדבר, וכמו שפירש"י בנדריים שם "שמלמד תורה בחינם לכל", והיינו שמפקיר את עצמו ללמד תורה לאחרים, וכפי שמסופר בגמרא (עירובין נד, ב) על רבי פרידא שלימד את תלמידו ארבע מאות פעמים עד שהבין, ופעם אחת כשלא הבין חזר והסביר לו עוד ארבע מאות פעמים, ובשכר זה זכה שהוסיפו לו עוד ארבע מאות שנות חיים.

והנה התלמיד לא קיבל שכר מיוחד על מה שהתאמץ לשמוע ארבע מאות פעמים, מפני שעשה כן לטובת ולתועלת עצמו, שרצה לדעת ולהבין, וממילא יש לו סבלנות לזה, שכך הוא טבע האדם שאם רוצה להשיג איזה דבר הרי הוא משתדל שוב ושוב עד שמקבל את מה שהוא רוצה, אבל רבי פרידא כבר ידע את מה שהוא מלמד, והרי באותו הזמן היה יכול ללמוד דברים חדשים, ולהתעמק גם במעשה בראשית ובמעשה מרכבה, ואף על פי כן הפקיר את עצמו להסביר לתלמיד, לכן זכה לשכר מיוחד.

תזוה' דעתו, היינו שמא יהיה זיו כלשהו ממידת הענווה – שההשקפה שלו על עצמו תשתנה קצת, וירגיש איזה חשיבות מחמת הכבוד.

וכן מצינו בגמרא (פסחים סו, א) במעשה עם בני בתירא והלל הזקן, שבני בתירא היו נשיאים, ופעם אחת נתעלמה מהם הלכה ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת, ושאלו אם יש מי שידוע את ההלכה, ואמרו להם שיש אדם אחד שעלה מבבל והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון, והוא יודע אם פסח דוחה את השבת, ושאלו אותו, ופסק את ההלכה, וכשראו בני בתירא כי הלל יודע יותר מהם, ויתרו על הנשיאות ומינו אותו לנשיא עליהם. והיא מעלה מיוחדת ודרגה גבוהה של בני בתירא שויתרו מעצמם על תפקיד הנשיאות.

ומסופר שם בגמרא כי לאחר שנתמנה הלל לנשיאות היה יושב ודורש בפניהם כל היום בהלכות הפסח, והתחיל לקנטרן בדברים ואמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם, עצלות שהייתה בכם שלא שימשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. והיינו שבא ללמד אותם כמה מסירות נפש צריכים בשביל תורה, וכיצד זוכים לתורה, וכפי שמובא בגמרא (יומא לה, ב) על הלל בעצמו איך שימש במסירות נפש את שמעיה ואבטליון, שלא היה לו כסף לשלם לשומר בית המדרש, ועלה ונתלה וישב על פי הארובה ונתכסה כולו בשלג.

ואמרו שם כי לאחר שסיים לומר את התוכחה, שאלו אותו שאלה בהלכה ולא ידע מה לענות להם, ולמדו מזה שכל המתיהר חכמתו מסתלקת ממנו. ובאמת הלל ודאי שלא היה בעל גאוה, ואמרו (שבת ל, ב) לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, אבל יוהרא אינה גאוה, אלא דבר דק מאד שמרגיש קצת את המעלה שלו, ועל זה אמרו כי מאחר שהיה בדבריו יוהרא שימש את שמעיה ואבטליון והם לא שימשו, לכן נסתלקה חכמתו.

ואמנם אדם צריך לדעת ולהכיר את מעלותיו כדי להתחזק בהם, וכמו שכתב בחובות הלבבות (שער הכניעה פ"ט) "והמשובח, כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו, הודאה לגודל טובת הבורא עליו בהם ושמחה בעבורם, ויגרום לו להוסיף ולהשתדל בהם". וכן כתב המסילת ישרים פ"ג "שיעלה לפניו זיכרון כלל מעשיו וישקול אותם במאזני המשקל הזה לראות מה יש בם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו". אבל יחד עם זה צריך להיזהר שלא להרגיש חשיבות מחמת המעלות.

ולכן אחרי שאדם עולה לגדולה, צריך להיזהר מאד שלא יגיס לבו, ואם מגיס לבו הקב"ה משפילו שנאמר במבמות הגיא, ומאבד בזה את כל הדרגות הגבוהות של תורה במתנה, נחלה וגדולה, ואין זו סתם ירידה, אלא נפילה ממש מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, וכמו שאמרו "ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון". לכן רב ומר זוטרא אמרו פסוקים של ענווה, מפני שהרגישו שנמצאים בסכנה, וצריכים ללמוד מוסר ולומר פסוקים כדי לבטל את השפעת הכבוד.

ואף על פי כן, אם אדם חוזר בתשובה יכול לחזור למדרגתו הקודמת, וכמו שאמרו "ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר וכל גיא יינשא". ועלינו ללמוד מזה כי האדם בכל מצב יכול להתעלות, ואמנם לפעמים יש נפילה, אבל תמיד יש גם עצות לעלייה, וצריכים לשמוח בחלקנו שיש לנו אפשרות להתעלות, ויכולים להגיע עד לדרגת במות, וכתוב "במות" בלשון רבים – מפני שיש הרבה מדרגות בזה, אין גבול ושיעור למדרגות העלייה, וכל אחד יכול להתעלות מבמה לבמה, ומאיגרא רמה לאיגרא רמה.

בניסיון גדול ועלול להיכשל ולעשות שלא כדן, והרי כל מינוי הוא מן השמים וכמאמרם (ב"ב צא, ב) אפילו ריש גרוגתא משמיא מוקמי ליה – אפילו האדם שאחראי על סידור התור בבורות המים, גם הוא נתמנה לתפקידו מן השמים, ולכן כשנותנים לאדם גדולה מן השמים, יחד עם זה נותנים לו גם כוחות חדשים ומידות טובות, כדי שיוכל לעמוד בניסיון.

ולפי זה מובן מה שזוכה למחילת עוונות, כי העולה לגדולה מקבל כוחות חדשים ומידות טובות, ועל ידי זה הוא כמו אדם חדש ובעל מדרגה גבוהה יותר, ויש לו כוחות חדשים להתנהג אחרת ממה שהיה קודם, ועכשיו אינו שייך לכל מה שעשה בעבר, ומה שנכשל פעם בקום ועשה או בשב ואל תעשה לא ייכשל בזה שוב, מפני שעכשיו הוא בדרגה אחרת ויש לו כוחות חדשים, וישתמש עם הכוחות האלו לתקן את כל מה שהיה, והרי זה כמו עזיבת החטא וקבלה להבא. לכן זוכה למחילת עוונות.

ובפירש"י על התורה (בראשית לו, ג) הביא מדברי המדרש כי שלושה מוחלין להם על כל עוונותיהם, העולה לגדולה, גר שנתגייר, והנושא אשה, ויש לבאר על דרך הני"ל, כי גר שנתגייר מקבל קדושת ישראל, והרי הוא גם כן בדרגה אחרת ממה שהיה קודם, וכל מה שנכשל פעם לא ייכשל שוב. וכן הנושא אשה מקבל דרגה של שלמות רוחנית וכמו שאמרו (יבמות סב, ב) כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא תורה בלא טובה וכו', וכשנושא אשה זוכה למדרגה יותר גבוהה, וממילא לא ייכשל במה שנכשל פעם.

סכנת הכבוד

הנהגה בגמרא שם אמרו כי לאחר שזוכה לכל הדרגות של ממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, היינו תורה במתנה למעלה מדרך הטבע, והתורה נעשית אצלו כמו נחלה וירושה, וגם עלה לגדולה ומשפיע על אחרים, אחרי כל זה "אם מגיס לבו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא". ויש לדייק שלא אמרו בתחילה אם מגיס לבו וכו', אלא רק אחרי שזוכה לכל המדרגות הגבוהות ועלה לגדולה, והיינו מפני שאז הניסיון גדול יותר, וכמו שאמרו (סוכה נב, א) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו.

הניסיון הגדול ביותר הוא כשאדם מקבל כבוד. ומצינו שני חלקים בכבוד, יש חמדת הכבוד ויש סכנת הכבוד. חמדת הכבוד היא התאוה לכבוד, ואילו סכנת הכבוד היא באדם שמקבל כבוד, שיש חשש שיתרגל לזה, והכבוד עלול להשפיע עליו, וכגון מי שמתרגל לשבת במזרח וכבר אינו מסוגל לשבת במערב, והרב מפוניבז' זצ"ל אמר פעם לאחד שנעשה רב בגיל צעיר, שלא יהיה יצו גישמידט צום מזרח' – שלא יהיה מחובר ומולחם למזרח, כמו נפח שמלחים ומחבר ברזל לברזל ונעשה חתיכה אחת.

ומעשה באחד שהיה רב בעיירה בחוף לארץ, וביקש לעת זקנתו לעזוב את הרבנות ולעלות לארץ ישראל, והגאון רבי ישראל סלנטר הורה לו שינסה תחילה במשך כמה חודשים לראות אם הוא יכול להסתדר בלי הכיבודים של הרבנות, שלא לשבת במזרח, ולא לקבל עליית שלישי, ורק אם יהיה מסוגל לזה, אז יראה שהוא יכול לעזוב את הרבנות ולעלות לארץ הקודש. וכעין זה מובא בספר 'פני הארי החי' להגאון רבי חיים לייב סטאוויסקער זצ"ל על אחד מהרבנים שהיו באותה תקופה.

היינו מפני שבארץ ישראל יש עוד רבנים, ושם לא יקבל את הכבוד שהורגל אליו, ויסבול מזה מאד, וירגיש כי חייו אינם חיים, ואם באכילה אמרו חז"ל (ב"ב קמו, א) שינוי וסת תחילת חולי, כל שכן שינוי וסת של כבוד, שזה גורם הרגשה מאד לא טובה, ולכן צריך לבדוק את עצמו תחילה אם הוא מסוגל לזה. וכך גם אמר מרן הקהילות יעקב זצ"ל לאחד הרבנים, שלא יעזוב את הרבנות אלא ימשיך בתפקידו, מפני שאם יעזוב את הרבנות ירגיש שלא בטוב, ומי יודע אם יוכל לעמוד בזה.

כוח הכבוד דוחק את האדם, ובפרט אחרי שעולה לגדולה ומשפיע על אחרים ומנהיג אותם, הרי הוא נמצא בסכנה גדולה שמא יגיס דעתו, ואילו קודם שעלה לגדולה לא היה בסכנה גדולה כל כך, מפני שעדיין לא היה מנהיג של אחרים, [ורק הנהיג את עצמו, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין כ, ב) על שלמה המלך שמלך על מקלו ועל גונדו, והכוונה בזה שהיה מלך על תאוותיו ורצונותיו, ושלט על כל הכוחות שלו], אבל מי שמנהיג את אחרים הרי הוא בסכנה יותר גדולה.

ולכן גדולי האמוראים פחדו מהשפעת הכבוד, וכמו שהובא בגמרא (סנהדרין ז, ב) על רב כי בשעה שהיו מכבדים אותו היה אומר לעצמו פסוקים של ענווה, וכן מובא שם על מר זוטרא חסידא, ופירש"י, "כדי שלא תזוה דעתו עליו היה אומר כך", והיינו שלא ירגיש איזה חשיבות מחמת הכבוד, ואין הכוונה לגאוה, ורב לא היה מגיס דעתו, רק היה חשש שמא

לעילוי נשמת

הגה"צ רבי משה בן עיזא מלכה זצוק"ל
מייסד וראש ישיבת אהל משה בני ברק וענפייה
שהשבוע חל פקידת י"א חודש להסתלקותו
תנצב"ה

לעילוי נשמת

הרבנית מרת שולמית אדלשטיין ע"ה
בת הרב הגאון מרדכי שמואל קרול זצ"ל
נלב"ע ט"ו תמוז
תנצב"ה